

У ПОТРАЗИ ЗА РЕЧЕНИЧНИМ ПРЕДИКАТОМ – ДВА ПУТА, ИСТИ ЦИЉ*

Најважнији задатак овога истраживања јесте да укаже да је могуће, али и веома корисно за потребе практичне лингвистичке анализе, објединити депенденцијалну и функционалну теоријску парадигму, од којих прва трага за одговором о структурним а друга о значењским односима међу језичким јединицама.

Кључне речи: предикат, депенденцијална граматика, функционална граматика.

The main purpose of this research is to show that it is not only possible but also beneficial in practical linguistic analysis to integrate dependency and the functional theoretical model, the former seeking answers regarding structure and the latter searching for meaningful relations between linguistic units.

Keywords: predicate, dependency grammar, functional grammar.

1. Увод

Иако се на први поглед може учинити да су, у светлу савремених лингвистичких кретања, одговори на овако насловљену тему већ дати, ипак је, сматрамо, баш ово модерно доба собом донело прегршт нових приступа који су у значајној мери границе међу темељним језичким категоријама битно релативизовали, тако да и сама реченица, као основна синтаксичка јединица, може бити подвргнута најразличитијим облицима анализе, који, што је важно истаћи, не воде увек истом циљу, односно не дају увек исте резултате.

Управо нас је ова спознаја да се одређеном појмовно-аналитичком апаратуrom не могу досегнути, или барем задовољити, сви циљеви и потребе синтаксичко-семантичке анализе понукала да кроз призму две теорије, депенденцијалне и функционалне граматике, покажемо предности и ограничења сваког од приступа, али и да истакнемо вредности лингвистичког еклектизма, који нас учи да је у центру сам предмет анализе а не теоријска парадигма, која увек изнова мора да се доказује или проверава.

За ову прилику смо одабрали једну од централних синтаксичких категорија – предикат, док нам појмовно-категоријални апарат обезбеђују две теорије, у многоструко опречне – депенденцијална (ДГ) и функционална граматика (ФГ). У којој мери нас поменуте теорије могу одвести на потпуно различите стране лингвистичке науке, говори податак да се у ДГ појам предиката системски ни не разматра, штавише у њој је сва пажња усмерена на глагол, нарочито у финитном облику (Eroms 2000; Engel 2009; Mrazović 2009; Welke 2011), док се у ФГ ова

---

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 178004 под називом Стандардни српски језик – синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

категорија дефинише значењски, при чему се анализа своди на идентификацију дела реченице који даје податак о својству или особини, односно о процесу, а то подједнако могу бити и глаголи, и именице, и придеви (Dik 1997: 50, 194), нпр. *Ана учи*; *Марко је блед*; *Биљана је ученица*. Ако се тек накратко осврнемо на поимање предиката у логици као дела суда којим се нешто приписује субјекту (Кронгауз 2000: 237; Eisenberg 2013: 52), онда постаје јасно да у овом случају није реч само о лингвистичком већ и о методолошком проблему, који, међутим, за ову прилику желимо да посматрамо само из две, за лингвистику релевантне, перспективе – структурне и функционално-семантичке. Сматрамо да је то довољно, јер сваки језички знак представља специфичан спој форме и значења, па је стога сасвим оправдано запитати се где се налази структурно а где семантичко тежиште реченице – у једној или различитим лексичко-граматичким јединицама (в. Арутюнова 2000: 131). Док увођење појма језгра, с једне стране, претпоставља прихватање начела о хијерархијском устројству какве структуре, и формалном и значењском, дотле разликовање синтаксичког и семантичког језгра, с друге, предвиђа постојање различитих стратегија у обликовању појединих значења.

Управо бројни примери несагласја, или неслагања, форме и значења реченице јесу у самом центру наше пажње, при чему желимо да истакнемо како ограничења појединих теоријских приступа тако и њихову адекватност. Када је пак реч о неким практичним и теоријским аспектима рада, циљ нам је да покажемо да предикат није само реченични члан већ, много чешће, део реченице,¹ што значи да се његове границе могу али и не морају поклапати са границама финитума. Зато нам је полазна основа ДГ, а циљ – ФГ.

2. Депенденцијални модел реченичне структуре

Још смо у уводном делу навели да се појам предиката у депенденцијалној граматичкој посебно не разрађује, те да је сва пажња усредсређена на различите облике валентности финитума (Engel 2009: 120; Mrazović 2009: 520). Ово се у први мах може учинити и теоријски и методолошки неадекватним, посебно ако имамо у виду примере типа

- (1) Ана је висока.
- (2) Марко је добио напад беса.
- (3) Биљана је дошла до једног занимљивог открића.

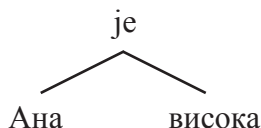
Депенденцијални граматички модел предвиђа да је у свим наведеним примерима структурно језгро реченице управни глагол, тј. финитум, и то *је*, *је добио* и *је дошла*, при чему је у примерима (2) и (3), прецизности и доследности ради, реч о глаголском комплексу који сачињава финитум и нелични облик централног, лексичког глагола (Engel 2009: 80). Овакав приступ омогућује да се врло педантно одреди састав какве структуре, што у конкретним случајевима значи

¹ У овом раду се разлика између реченичног члана и дела реченице темељи на критеријуму састава, при чему више аутономних синтаксичких јединица чине сложене конфигурације, или интеграте, које због своје надконституентске природе називамо једноставно – реченичним деловима.

да у примерима (1)–(3) имамо по три члана, и то *Ана + је + висока*, *Марко + је добио + напад беса* и *Биљана + је дошла + до једног занимљивог открића*. Како је депенденцијална граматика пројекционистичка теорија (Welke 2011: 2), то подразумева да управни глагол за себе везује остале чланове реченице, међу које подједнако убрајамо и елементе који чине његову леву и елементе који чине његову десну валенцију, дакле и субјекат и несубјекте. Међутим, у анализираним примерима је управо позиција тзв. несубјеката занимљива, можда и спорна.

Традиционална граматичка анализа полази од тога да је (други) главни део реченице предикат (Стевановић 1979: 34), након субјекта или пак заједно са њим (Стевановић 1979: 23; Eisenberg 2013: 42–43; Станојчић/Поповић 2014: 235), а то су *је висока*, *је добио напад беса* и *је дошла до једног занимљивог открића*, али оно што овај приступ превиђа јесте да се у току реченичног члановања не руководимо граматичким већ, у бити, семантичким критеријумима. Дакле, питање које се само по себи намеће јесте да ли су наведене предикатске конструкције, заправо, компоноване синтаксичке јединице, интеграти, у којима се чува аутономност сваког интегралног члана.

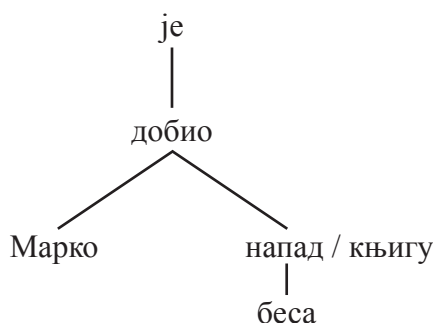
Тако је за поједине депенденцијалисте потпуно непремостив проблем да се докаже да придев *висока*, у реченици *Ана је висока*, доминира субјектом *Ана*, тим пре што се на предикативној позицији равноправно могу срести и именице и прилози, али и конструкције различитог састава, те напосе и зависне реченице, нпр. *Ана је учитељица/добро/у најбољим годинама/да те бог сачува* итд., што у одлучујућој мери компромитује начело по којем је предикативна допуна носилац валентности у реченици (Welke 2011: 108–109). Баш зато У. Енгел и сугерише да, ако се прихвати целовитост копулативне именске или прилошке конструкције, онда се ове јединице нужно морају посматрати као јединице лексикона, што је неодржива теза (Engel 1994: 104, 128, 152–153). Управо отвореност предикативне допуне за различите лексичко-граматичке јединице доказује да не може бити реч о реченичном регенсу већ о глаголском сателиту, као што је то уосталом и сам субјекат, што значи да је у таквој реченици носилац валентности – копулативни глагол. Зато су у депенденцијалном стаблу и субјекат и предикативна допуна позиционирани ниже у односу на копулу, нпр.:

Правилно читање односа у изложеној копулативној конструкцији води недвосмислено закључку да се ради о трочлавној конфигурацији, чије је структурно језгро финитум *је*, коме гравитирају две допуне, субјекат и предикатив. Да исход структурне анализе не може бити другачији, доказују управо примери са предикативним допунама различитог лексичко-граматичког профила, што смо већ напоменули.

На сличан се начин у ДГ приступа и композиционој анализи примера (2), с том разликом да граматички профил несубјекатске допуне глагола *је добио*

ствара додатне недоумице. Наиме, једнозначно одређивање синтаксичког статуса конституената у еквивалентној реченици типа *Марко је добио књигу* не представља нарочит изазов, док пример (2), због промењеног семантичког профила и финитума и његовог објекта (Helbig 1992: 8), сваког истраживача ставља пред следећи избор: да ли је у интерпретацији прави пут структурни или функционалносемантички приступ. Сматрамо да и један и други имају своје оправдање, онај први нас учи како да проникнемо у логику структура, а други како да заронимо у свет значења. Зато, говорећи у духу овог у основи структуралистичког приступа, међу реченицама *Марко је добио књигу* и *Марко је добио напад беса* и нема разлике, посебно што се и једна и друга могу пасивизирати, нпр. *Кад се добије књига/напад беса...*, што потврђује сумње да десна валенција глагола *је добио*, *књигу* и *напад беса*, није променила свој граматички профил, те је и даље реч о – објекту, макар и формалном, неправом или празном (Алановић 2017: 97–99), што су, изгледа, само изговори за немоћ у доследности анализе. То се види и у зависнoцијалном стаблу, у којем је структурна позиција сателита *књигу* и *напад беса*, заправо, иста.

Зашто уопште инсистирамо на структурној идентичности ова два примера, посебно што се неке може учинити да је овај аспект анализе одавно превазиђен? Валидан одговор на ово питање нам данас нуди и конструкциона граматика. Наиме, обе реченице изрази су једног типа конструкције, будући да је оба пута конституишу и исти глагол и исти аргументи. Када је пак реч о значењским разликама међу њима, оне се дугују глаголској полисемији и одговарајућој лексичкој селекцији (Goldberg 1995: 79). Дакле, проблем у анализи примера (2) представља семантички профил другог комплемента, и то на исти начин на који је то случај у примеру (3).

Да смо којим случајем у разматрање узели структуру реченице типа *Ана је дошла до куће*, не бисмо имали неки нарочит језички проблем да обрадимо, али значењска неподударност конструкција *до куће* и *до једног занимљивог открића* значајно уздрмава, чак оспорава, ДГ-модел, барем на први поглед. Но, уз мало више труда и напора, брзо бисмо се сетили да се конструкцијом *до* + генитив не изражава само просторно значење, већ и временско, нпр. *Ана је дошла до поноћи*, али и друга, можда још нетипичнија, нпр. *Ова вест је дошла и до мене* итд. Дакле, иако је основно значење ове генитивне конструкције просторно, ни она друга нису необична, али зато онемогућавају, или барем онеобичавају, прецизнију композициону анализу целе реченице. Зато, ако су *до*

куће и *до поноћи* адвербијали, први просторни а други временски, да ли је онда упутно на исти начин поступити и са *до мене* и *до једног занимљивог открића*? Наравно да не!

Срећом по депенденцијалисте, у овом правцу се поодавно одомаћио приступ по ком се у сваки реченични модел морају уградити и обриси семантичке валентности финитума (Helbig 1992: 3, 7–8), а у посматраним случајевима је баш о томе реч. Тако, ако претходним додамо и следеће примере:

(4) Ова мода је дошла и у наш град/на институт/међу наше људе.

(5) Марко је дошао у незгодну ситуацију/у посед лопте/на удар критике/на идеју.

примећујемо да се низ ‘атипичних’ примера употребе глагола *доћи* шири, као и да су значењске варијације његове десне валенције разнолике. Но, оно што се не сме пренебрегнути јесте да евентуална немогућност замене овог глаголског сателита одговарајућим прилогом не доказује ништа друго него да реализовано значење не подлеже овој врсти трансформације, за разлику од оних просторних или временских, нпр. *Ана је дошла до јутра/тада* и *Ана је дошла до куће/тамо* итд. Дакле, изостанак прилошке супституције потврђује да није реч о просторним или временским адвербијалима, али је проблем друге врсте – како објаснити формалну неуједначеност десне глаголске валенције у примерима (4) и (5).

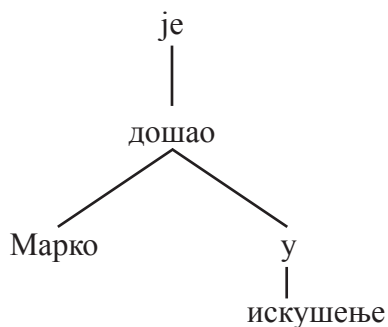
Једно од кључних обележја адвербијала јесте формална неспецифичност (ФОСП– [Ågel 2000: 204–206]), а то долази отуда што им је примарни језички израз – прилог (Белић 1998 [1941]: 129, 157). Како је у примерима (4) и (5) реч о адвербијалним континуантима, не чуди што у њима није граматикализован један модел синтаксичке валентности, већ више њих, што значи да овим процесом непосредно руководе новоуспостављене значењске везе на релацији глагол – сателит. Дакле, последња два примера илуструју механизам граматикализације специфичних значења, при чему су нека у тешњој или пак лабавијој вези са основним конструкционим значењем.

Појава транспозиције примарног значења у секундарна апстрактнија, праћена специфичним обликом граматикализације, може се подвести под појам секундарне комплементизације, а она се у најкраћем испољава у промени валенцијског статуса сателита, при чему примарни суплементи постају – алтернативни комплементи. Премда оваква класификација изгледа неуобичајено, она се, међутим, чини сасвим пригодном, јер је нужно уважити два важна аспекта појаве: најпре, пут настанка конструкције, а потом и њену формалну нестабилност или чак нестабилност. Зато алтернативне комплементе сматрамо обавезним елементима за конституисање специфичног значења, што сигнализира једну другу важну појаву, а то је нелексичка или функционална употреба глагола (Алановић 2017: 93), чему ћемо се касније вратити.

Управо примери (4) и (5) најбоље илуструју значењске преоблике у реченици, како у домену семантике глагола тако и у домену семантике његових комплемената, при чему, нарочито у (5), сам глагол више не идентификује процес већ то чини јединица која попуњава његову десну валенцију (в. Radovanović

1977: 61; Тополињска 1982: 37; Всеволодова 2000: 168; Золотова 2003: 96). Зато се конструкције *доћи у посед лопте*, *доћи на удар критике* или *доћи на идеју* не могу другачије интерпретирати осим као ‘поседовати лопту’, ‘бити критикован’ или ‘сетити се’, што још једном потврђује да форма и значење не чине нераскидиву везу, односно да иста форма често има различита значења (Helbig 1992: 143; Croft 2009: 108; Золотова 2009: 231, 233). Ово свакако отежава једнозначну синтаксичку анализу, али нас не омета да констатујемо да у примерима типа *доћи у зреле године*, *доћи у посед лопте*, *доћи у искушење*, *доћи у сукоб са свима* итд. бележимо транспозицију просторног значења у различите облике предикативности, те да се ради о синтаксичким конфигурацијама које чини финитум и једна његова функционална пројекција, која одговара, или је по форми најближа, адвербијалима. Да није реч о фразеологизмима нити о јединицама лексикона, говори управо њихова лексичка отвореност или шематичност (Croft/Cruse 2007: 248–253), као и могућност анафоризације предикатског језгра, нпр. *зреле године у које је дошао*, *искушење у које је дошао* и сл. (Алановић 2017: 97).

Иако остаје дилема у коју синтаксичку категорију сврстати конструкције *у зреле године*, *у посед лопте*, *у искушење*, *у сукоб са свима*, како је реч о функционалној пројекцији глагола *доћи*, то у депенденцијалном стаблу изгледа овако:

Последње депенденцијално стабло илуструје да парадигматски облик глагола *доћи* и даље чини структурно језгро реченице, док преостала два елемента представљају његове непосредне сателите (или депенденсе), од којих је један субјекат. Како онда синтаксички одредити *у искушење*?

Ако се зачас вратимо копулативним конструкцијама, ваља нагласити да ни оне нису значењски монолитне, нпр.

- (6) Мост је био мета напада.
- (7) Буџет је тема расправе.
- (8) Пад извоза је узрок слабљења динара.

Иако у сва три примера имамо исти структурни образац, њихова значењска интерпретација је потпуно различита, и то ‘напали су мост’, ‘расправљају о буџету’ и ‘динар је ослабио због пада извоза’. Са лакоћом констатујемо да у реченицама (6)–(8) синтагме *мета напада*, *тема расправе* и *узрок слабљења динара* имају функцију предикативне допуне, без обзира на значењске одно-

се у речници. Но, док су субјекат, објекат и предикатив формалноспецифичне јединице, што значи да им је падежни израз иманентан (Белић 1998 [1941]: 129, 157), ово се не односи и на адвербијале. Зато, не због форме већ због значења, финалну акузативну конструкцију типа у *дућан* одређујемо као просторни адвербијал, а у *поноћ* као временски, нпр. у *доћи у дућан* или *доћи у поноћ* и сл. Уколико поменути акузативна конструкција не одговара једном од ова два семантичка профила, онда је и није могуће позиционирати међу адвербијале. С друге стране, уз глагол *доћи* граматикализовани су различити адвербијални обрасци, али овај пут са неадвербијалним значењем, нпр. *доћи у сукоб*, *доћи на помисао*, *доћи под удар* итд., при чему је слободан избор форме немогућ, нпр. *доћи на сукоб, *доћи у помисао и сл. Како у последњим примерима пратимо различите мотивационе механизме током настанка конструкције, за овај тип глаголских сателита може се резервисати термин – трансадвербијали, а разлози су следећи:

(а) реч је о реченичним члановима чији је степен формалне предвидивости и даље низак;

(б) веза са примарним конструкцијоним обрасцем, барем у појединим случајевима, није у потпуности изгубљена;

(в) новоконституисани реченични модел није резултат обавезне или примарне валентности глаголског регенса;

(г) стабилизација конструкционе форме регулисана је унутарреченичним семантичким односима.

Колико је процес трансадвербијализације плодносан у језику, илуструју примери типа *Овај трач је дошао и до директора*, *Ана је дошла до великог открића*, *Марко је дошао до новца* итд., у којима бележимо агентизацију, предикатизацију и објектизацију генитивне конструкције с предлогом *до*, која, изгледа, узвратно делује на депроцесуализацију или полисемизацију глагола *доћи*, за шта нам као тест могу послужити и резултати поступања по програмској наредби 'доврши реченице *Ана је дошла* и *Марко је дошао*', која не би укључила допунску информацију о језичком садржају који треба да се добије.

На могуће питање зашто не говоримо и о транссубјекту и трансобјекту, одговор је врло једноставан – граматички профил ових јединица, за разлику од оног семантичког, није промењен, нпр.:

(9) Обузела ме је зебња.

(10) Обузео ме је страх.

(11) Дао сам јој сигнал.

Иако није спорно да именице *зебња* и *страх* 'врше', и даље, функцију граматичког субјекта, видимо то на основу конгруенције са финитумом, а да именица *сигнал* фигурира као директни објекат глагола *дати*, што изводимо на основу могуће пасивизације, *Сигнал јој је дат*, немогуће је отети се утиску да у овим примерима конституентска анализа долази до својих крајњих домета, те да више не задовољава потребе интерпретације значења реченице (Золотова 2009: 16, 18–19).

Међутим, семантички мотивисана анализа реченице не налази се у исходишту депенденцијалног модела, то је управо структурни план, при чему је циљ описа утврдити број и облик потребних елемената како би се добила граматична и смисаоно прихватљива реченица (Welke 1988: 11). То значи да су примери типа *Ана је дала Марку књигу* и *Мама је дала сину пољубац* структурно идентични, мада је јасно да у последњем случају тип ситуације није одређен функционално употребљеним финитумом већ сателитом који задовољава његову десну валенцију. Зато се у овом приступу за све глаголске сателите или користи општи термин комплемент (Béchade 1993: 180), или се пак прави стиктна разлика између допуна и додатака (Helbig 1992: 72; Engel 2009: 130; Mrazović 2009: 520), што опет отвара низ проблема друге врсте (Àgel 2000: 197).

Већ смо навели да анализирани примери показују крајње домете депенденцијалног модела, у ком је једно од често критикованих места изостанак изграђеније теоријске апаратуре којом би се обухватиле различите семантичке варијације унутар једног структурног модела. Управо овај недостатак попуњавају функционални приступи језику.

3.0 Функционални модел реченице структуре

Категорија предиката заузима једно од централних места у теоријско-методолошкој апаратури функционалних приступа језику (Всеволодова 2000: 136; Мустайоки 2006: 178), с том разликом да је структурна организација ове језичке јединице у другом плану. Зато С. Дик за предикат и узима одређене морфолошке класе (Dik 1997: 58–59), као што су глаголи, именице и придеви, јер оне на непосредан начин дају податак о процесу или уопште својству каквог појма. Тако су глаголи предикати када су употребљени пунозначно, а именице и придеви углавном када допуњују копулативне и сродне глаголе, нпр. *Марко пева лепо*, *Ана је учитељица*, *Мира је висока*.

За функционалне приступе језику, видимо, граматичка организација предикатске конструкције не игра важну улогу, па су зато предикати и именице као главе синтагми и придеви у атрибутској функцији (Dik 1997: 194), нпр. *лепа песма*, премда више није реч о асерцији већ евентуално о пресупозицији предикације типа *Песма је лепа* (Welke 2011: 73, 111).

Ипак, највећа је предност оваквог погледа на језик управо потреба да се законитости структура подреде значењу и комуникативној функцији (Золотова 2003: 168), што је потпуно обрнута перспектива у односу на депенденцијалну граматику. Међутим, то свакако не значи да се граматичка организација исказа не може или чак не треба описивати. Тако, значење оптативне модалности се може изразити различитим језичким средствима (Пипер 2005: 642), а овде их само неколико наводимо, нпр.:

- (12) Ана не жели да летује са родитељима.
- (13) Ана нема жељу да летује са родитељима.
- (14) Ану је напустила жеља да летује са родитељима.
- (15) Код Ане се изгубила жеља да летује са родитељима.

Граматицке моделе у последња четири примера у најкраћем бисмо описали овако: у (12) модални оператор је модал *желети* који конституише глаголски комплекс заједно са лексичким глаголом *летовати* са којим чини структурно језгро реченице; у (13) модални оператор је именица *жеља*, која заузима позицију резервисану за директни објекат глагола *немати* и за коју је везана допунска клауза у којој тек лични глагол непосредно означава конкретан процес; у (14) и (15) именица *жеља* са допунском клаузом чији лични глагол означава конкретан процес стоји на позицији граматичког субјекта, с том разликом да је носилац жеље у (14) на позицији директног објекта, *Ану*, а у (15) изражен је трансдвербијалом, *код Ане*. У (12) и (13) граматички субјекат носи информацију о носиоцу жеље.

Примери (12)–(15) доказују колико се значење појединих синтаксичких категорија удаљава од њиховог основног семантичког профила, као и да се иста или сродна значења на различите начине могу граматикализовати, за шта се одговорним могу сматрати основни механизми мишљења.

Тако се и предикат, или предикатска конструкција, може несметано протезати на различите чланове реченице. Иако са неједнаком учесталошћу, носилац информације о конкретном процесу реализује се, користећи се појмовником традиционалне синтаксе, на позицији субјекта, објекта, адвербијала и атрибута (в. Арутюнова 2000: 140–143; Алановић 217: 96). Како поменуте функције преузимају улогу предикатора (в. Thompson 2004: 60), или непосредног експонента пропозиционог предиката (Алановић 2017: 97), није тешко претпоставити, при чему у основи ове појаве углавном леже различити мисаони механизми, тј. метафорични сценарији, поглавито супстанцијализација, персонификација и оријентација (Wildgen 2008: 79–82). Међутим, иако се предикатско језгро често не поклапа са управним глаголом, оно са њим ипак стоји у тесној вези, те стога често и добијамо предикатске конфигурације неједнакога састава, у којима се прати општи принцип поделе граматичких и лексичко-семантичких улога, где прве преузима финитум а друге неки његов сателит. У наставку ћемо укратко изложити различите структурне типове предикатских конструкција, у чији састав улази предикаторски (тј. формални, фактивни или процесуални) субјекат, објекат, адвербијал или атрибут.

Предикаторски субјекат типичан је за примере у којима управни глагол преузима улогу фазног или интензификационог оператора, као што су:

- (16) Почине продаја станова.
- (17) Изградња моста је опет стала.
- (18) Расте интересовање за крагујевачког фићу.
- (19) Опала је продаја намештаја.

Примери (16)–(19) потврђују наше раније становиште да је у њима промењен само семантички профил субјекта, те да због тога нема разлога уводити нову синтаксичку категорију.

Исто важи и за предикаторски објекат, нпр.:

(20) Извели су снажан напад.

(21) Препустио се нераду.

Када је пак реч о (транс)адвербијалним позицијама, преиначавање просторног адвербијала у предикаторску јединицу резултат је семантичког механизма трансадвербијализације, при чему овом поступку подлежу различите формално-значењске јединице, нпр.:

(22) Још нисмо дошли до те спознаје.

(23) Пошли смо од друге претпоставке.

(24) Упали су у огромне дугове.

(25) Нико није дошао на сличну идеју.

И на крају, померање предикатског семантичког језгра на позицију атрибута, типично је за примере где се глава синтагме, најчешће именичке, појављује као модални или фазни оператор, нпр.:

(26) Нема потребе за доласком.

(27) Ближи се крај расправе.

Традиционални приступи у синтакси врло опрезно приступају овим проблемима, заговарајући јединство више различитих функција, чија се аутономност, међутим, у наведеним примерима не може довести у питање, о чему је било речи у претходном поглављу. Оно што би се још могло додати јесте да у оваквим граматичким спојевима заиста постоји виши степен значењске интеграције, па се за овакве синтаксичке интеграте усталио назив глаголска перифраза, декомпоновани предикат, перифрастични предикат и сл. (Тополињска 1982; Radovanović 1990; Mrazović 2009). Међутим, ова теоријско-методолошка ограничења на којима почивају структурно мотивисани приступи врло се лако превазилазе у функционално оријентисаним лингвистичким моделима, у којима је полазна основа увек остварени значењски профил неке језичке јединице, лексичке и граматичке.

Тако, типично обележје субјекта и објекта јесте да означавају непосредне учеснике ситуације, који у њој остварују различите улоге, углавном агенса, односно пацијенса или адресата. Како пак именице *продаја*, *изградња*, *интересовање*, *напад* и *нерад* означавају различите процесе, то се актантна интерпретација субјекта или објекта замењује оном предикаторском. На истом принципу је заснована и трансадвербијализација, само што се у овом случају транспозиција значења односи на сирконстанте, и то просторне. Но, неке од поменутих значењских трансформација имају великих реперкусија како на интерпретацију улоге других чланова реченице тако и на расположиве језичке могућности увођења преосталих елемената пропозиције.

Предикаторска интерпретација субјекта претпоставља алтернативно прераспоређивање преосталих пропозиционих чланова, где бележимо:

(а) померање акторских актаната на сирконстантне позиције у реченици:

(28) У њу се уселио неки немир.

(б) померање акторских актаната на објектске позиције у реченици:

(29) Ухватила ме је нека нервоза.

(в) померање актаната на синтагматске позиције:

(30) Расте интересовање деце за гимнастику.

Предикаторска интерпретација објекта одговорна је, сасвим природно, за алтернативно прераспоређивање објектских актаната, што подразумева:

(а) померање пропозиционог објекта дубље у објектску синтагму:

(31) Суд је праведно извршио поделу имовине.

(б) померање пропозиционог објекта на адвербијалне позиције:

(32) Баци поглед на ову реченицу!

С обзиром на то да су адвербијали периферни чланови реченице, њихова предикаторска реализација не омета актантну интерпретацију субјекта или објекта, нпр.

(33) Упао је у невољу.

(34) Увукао га је у сукоб.

Међутим, питање које до сада нисмо разматрали тиче се улоге управног глагола у анализираним синтаксичким интегратима. Још смо у уводном делу рекли да измештање семантичког језгра предиката из окриља управног глагола води слабљењу његовог лексичког на рачун функционалног значења, које се развија у приликама када лексичке јединице преузимају граматичку улогу (Алановић 2017: 91).

У глаголским перифразама типа *доћи/довести у неприлике*, в. (35)–(39), глаголи *доћи*, *довести*, *ући*, *упасти*, *купати се* итд. нису ни лексички ни граматички употребљени, а то значи да, прво, не означавају процес, и друго, да не служе за грађење нових граматичких парадигми или облика. Наиме, ови глаголи се срећу у граматичком обрасцу типичном за њихову лексичку реализацију, што значи да и даље фигурирају као структурни центар (Золотова 2003: 156), иако нису непосредни носиоци предикативности у реченици (Золотова 2009: 127), нпр.:

- (35) Дошла је у озбиљне године.
 (36) Доводиш ме до лудила.
 (37) Ушао је у сукоб са свима.
 (38) Упао је у невољу.
 (39) Купа се у зноју.

Раније смо рекли да неки од глаголских комплексних, тј. допуна и одредаба, носе информацију о конкретном процесу, у последњим примерима то су трансдвербијали, док за глагол остаје да регулише неке типичне граматичке категорије, нпр. персоналност, темпоралност, модалност, аспектуалност, дијатезу и сл. (Золотова 2009: 128). Међутим, ако упоредимо перифразе које означавају исти ситуациони тип, односно имају исти пропозициони предикат у својој основи, нпр. ‘расправљати’, можемо лакше одредити ‘остатке’ лексичког значења функционалног глагола који у мањој или већој мери модификују значење целог предикатског израза, нпр.: *вратити (се) / кренути / одвести / склизнути / ступити / увести / увући / укључити (се) / умешати (се) / уплитати (се) / упустити се / ући / улазити у расправу*. Као што видимо на основу ових неколико наведених примера, примарна улога функционалног глагола јесте да означи почетну фазу вршења именицом *расправа* означене радње, при чему се додатна значења тичу: (а) аутокаузативног или каузативног деловања агенса, нпр. *ући* и *увући*; (б) вољног или невољног, тј. непланираног или акцидентног ангажовања агенса, односно објекта каузације, нпр. *укључити се/склизнути* и *умешати/укључити*; (в) накнадног или поновног ангажовања у радњи, нпр. *укључити се* и *вратити се*; (г) пожељности или непожељности, односно сврсисходности или несврсисходности укључивања у већ започету радњу, нпр. *умешати се* и *уплитати се*; (д) неспремности агенса за вршење радње, нпр. *упустити се*; (ђ) доживљаја радње као непланиране последице, нпр. *одвести* итд. Функционални глагол, дакле, даје податак о некој релевантној околности под којом се врши радња, неретко и о некој релевантној интензитетској компоненти саме радње (нпр. *купати се у зноју*), које је неретко могуће лексикализовати (нпр. *много се ознојити*), што их смешта у прелазно поље између лексичких и граматичких речи.

Управо примери функционалне употребе глагола показују колико је незахвално изводити ‘хируршке резове’ у синтаксичкој анализи. Премда је у случају овог типа интеграта именица семантичко језгро предикатског израза, она није довољна да би се добио реченични предикат, а разлог је што без финитума, или управног глагола, ни предикат не може добити свој граматички профил, као ни сама реченица уосталом. Сада смо се, у неку руку, вратили у окриље депенденцијалне граматике, а то је зато што се и у функционалним приступима итекако води рачуна о томе какве су граматикализационе могућности појединих значења, што оправдава еклектички приступ који овде заговарамо.

4. Закључак

Један од циљева овога рада био је да укажемо да, семантички гледано, предикат не мора бити само један реченични члан већ део реченице, тачније интеграт

састављен од две или више синтаксичких јединица. С друге стране, иако се семантичко језгро реченице често не поклапа са њеним структурним језгром, у раду смо заговарали став да се предикатски израз ипак не може замислити без финитума. Ово је отуда што је означени процес нужно ситуирати временски, дати му аспектуална обележја, довести га у везу са потребним бројем актера, повезати га са другим процесима, околностима итд. Премда и номинализовани изрази дају податак о процесу, он се у том случају, међутим, доживљава само као статична представа, концепт или скуп идеја, а никако као динамички елемент неке конкретне ситуације. Зато у примерима типа *Његов долазак нас је све изненадио* имамо један прост предикат, *је изненадио*, и још један номинализовани израз, *његов долазак*, који означава само концепт процеса, или пак концепт какве ситуације, те који није интегрисан у предикатски израз. Зато реченични предикат нужно чини финитум, самостално или заједно са једном својом функционалном пројекцијом, без обзира на евентуалну значењску сложеност целог изразица, нпр. *Код младих је нестала жеља за рад*. Тако, у предикатском изразу *је нестала жеља за рад* видимо следећу значењску композицију: именица *рад* је његово семантичко језгро, именица *жеља* је модални а глагол *нестати* фазни оператор. На сличан начин бисмо поступили и да рашчлањујемо реченицу типа *Млади су престали да желе да раде*. Зато, сасвим поједностављено говорећи, структурни приступи језику служе да се идентификују неопходни градивни елементи реченице, док они функционални омогућују да се ови међусобно смисаоно повежу, и укомпонују.

Овим радом ипак нисмо успели да до краја отклонимо проблем, или дилеме, синтаксичког позиционирања глаголских сателита са предикаторским значењем, нпр. *Десио се судар*_{субјекат} [*← Сударили су се*], *Добио је добру идеју*_{објекат} [*← Сетио се*] итд., што можда и није нужно јер им се граматички профил не мења. Али оно што се у оваквим примерима мења јесте реченична перспектива, када је граматичка тема процес, или пак сам доживљај процеса, нпр. *доћи до спознаје, упасти у дугове, испасти из форме* и сл.

Цитирана литература

- Алановић, Миливој. „Функционална употреба речи: глаголи између лексичке и граматичке службе“. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LX/2, 2017: 87–117.
- Арутюнова, Нина Д. Предложение и его смысл. Москва: УРСС, 2003.
- Белић, Александар. Општа лингвистика (прир. Милка Ивић). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1998 [1941].
- Всеволодова, Майя. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Москва: МГУ.
- Золотова, Галина А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. Москва: УРСС, 2003.
- Золотова, Галина А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. Москва: УРСС, 2009.
- Кронгауз, Максим А. Семантика. Москва: РГГУ, 2001.
- Мустайоки, Арто. Теория функционального синтаксиса. От семантических структур к языковым средствам. Москва: Языки славянской культуры, 2006.
- Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. Синтакса савременог српског језика. Проста реченица, Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005.
- Станојичић, Живојин, Љубомир Поповић. Граматика српског језика за гимназије и средње школе. Београд: Завод за уџбенике, 2014.

- Стевановић, Михаило. Савремени српскохрватски језик II. Београд: Научна књига, 1979³.
- Тополињска, Зузана. Перифрастични предикатски изрази на међусловенским релацијама. Јужнословенски филолог XXXVIII, 1982: 35–49.
- Àgel, Vilmos. Valenztheorie. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Béchade, Hervé. Syntaxe du français moderne et contemporain. Paris, PUF, 1993.
- Croft, William, David Alan Cruse. Cognitive Linguistics. Cambridge: CUP, 2004.
- Croft, William. Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective. New York: Oxford University Press, 2009.
- Dik, Simon C. The Theory of Functional Grammar. Part 1: The Structure of the clause. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1997.
- Eisenberg, Peter. Grundriss der deutschen Grammatik. Band 2: Der Satz. Stuttgart: Metzler, 2013.
- Engel, Ulrich. Syntax der deutschen gegenwartssprache. Berlin: ESV, 1994.
- Engel, Ulrich. Syntax der deutschen gegenwartssprache. Berlin: ESV, 2009.
- Eroms, Hans-Werner. Syntax der deutschen Sprache. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2000.
- Goldberg, Adele E. Constructions: A construction Grammar Approach to Argument Structure. Chicago – London: The University of Chicago Press, 1995.
- Helbig, Gerhard. Probleme der Valenz- und Kasustheorie. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1992.
- Klaus, M. Welke. Einführung in die Valenz- und Kasustheorie. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1988.
- Klaus, M. Welke. Valenzgrammatik des Deutschen. Eine Einführung. Berlin – New York: De Gruyter, 2011.
- Mrazović, Pavica. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Novi Sad – Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.
- Radovanović, Milorad. Spisi iz sintakse i semantike. Novi Sad – Sremski Karlovci: Dobra vest – Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1990.
- Thompson, Geoff. Introducing Functional Grammar. Arnold: London, 2004.
- Wildgen, Wolfgang. Kognitive Grammatik. Klassische Paradigmen und neue Perspektiven. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2008.

Milivoj AlanovićIN SEARCH FOR A PREDICATE IN THE SENTENCE – TWO WAYS,
ONE GOAL

Summary

The main purpose of this research is to show that it is not only possible but also beneficial in practical linguistic analysis to integrate dependency and the functional theoretical model, the former seeking answers regarding structure and the latter searching for meaningful relations between linguistic units. Therefore, structural approaches to language serve to identify the necessary building blocks of a sentence, while functional approaches integrate these elements.

One of the goals of this paper is demonstrate that the predicate does not have to be just one constituent, but rather a part of the sentence, composed of two or more syntactical units. Although the semantic center of the sentence often does not coincide with its structural center, we argue that the predicate construction cannot be built without a finite verb. This is because this is the designed process that is necessary to situate the sentence in time, to give information about its specific features, to relate it to a certain number of actors, to connect it with other processes, circumstances, etc. Although nominalized constructions provide information about the process, in this case, it is perceived only as a static representation, a concept or a set of ideas, and not as a dynamic element of a particular situation. Therefore, in the example *Његов долазак нас је све изненадио*, we have a simple predicate, *је изненадио*, and another nominalized construction, *његов долазак*, which signifies only the concept of a process, or the concept of a situation, and which is not integrated into a predicate construction. That is why the sentence predicate is necessarily a finite verb, independent from or conjoined to one of its functional projections, regardless of the possible semantic complexity of the whole construction, e.g. *Код младих је нестала жеља за рад*. Thus, in the predicate construction *је нестала жеља за рад*, we see the following semantic structure: the noun *рад* is its semantic center, the noun *жеља* is a modal operator and the verb *нестати* is an aspectual operator.

Keywords: predicate, dependency grammar, functional grammar.